

A felsorolt adatokból megállapíthatjuk, hogy a *gaj* szó az erdélyi, főleg azonban a székely nyelvjárásokban használatos. Látjuk továbbá, hogy 'rög, göröngy' (Háromszéken, nagyobb göröngy a szántóföldeken) jelentése van, átvitt értelemben 'hinderlich, schwierig' jelentéssel is előfordul.

Eredetére nézve összevethetjük a *gajmó* \sim *gamó* \sim *kampó* stb. szavakkal, melyek egy ferdeséget, görbeséget jelentő közös *kaj-* tö származékai. Ez a tö eredet szempontjából valószínűleg összefügg a fgr. eredetű *hajlik* tövével (Bárcezi, *Szófejtő Szótár*). A jelentésfejlődés tehát ez volna: hajlás \rightarrow görbeség \rightarrow egyenetlenség. Ilyenféle jelentésváltozás lehetséges, mint pl. a *görbe* szó esetében is. Ennek szláv megfelelői 'pup' jelentésűek voltak. A *görbe* szó, illetőleg ennek képzett származékai ma is jelentenek 'hegyes, egyetlen' vidéket: „Noha *görbeczes* és igen hegyes föld, azért igen is termő föld“ (Helt:Kron. 6. NySz.). Ehhez még hozzávethetjük azt, hogy a *gaj-* tö egyik származékának is van 'görbe' jelentése: *Gajcsos*: görbe. *Gijcsös-gajcsos*: girbe-gurba. „Ugyancsak *gajcsos* volt a fa, amit faragtam“ (Kiss Géza: *Ormányság* 278). Így tehát igazoltnak vehetjük a következő jelentésbeli fejlődést: hajlás \rightarrow görbeség \rightarrow egyenetlenség \rightarrow rögösség \rightarrow nehézkesség.

A *gaj* szó közvetlen származékai: *gajcs* (*gajcs*): „*Gajcs* az út, teli van doroncsal; Csomafája, Kolozs m. *Gajal*, a göröngyöt bottal szétveri' Uzón, Háromszék m. MTsz.

A *gaj* szónak van egy *gajd* kicsinyített változata is. *Gajd* 'rög, göröngy' Háromszék m. Vadr. 500a. — *Gajd* 'rög, göröngy' BALL. Telj. szót. 446. A székelységnél a *-d* kicsinyítő képző tovább élt, sőt részben a mai napig is él. *Szád* 'száj' (szá+d); *kicsid*, Heltainál, de ma is és a Székelyföldön; Simonyi: *Tüzetes magyar nyelvtan* 554. *lággyad* Szd² 'a lágyság kifejezésére'. Tehát a *gajd* jelentése 'kis rög, göröngyöcske'. Az egészen azonos *gajd* 'kiabálás' szó, hasonlóan *-d* kicsinyítő képzővel alakult, de a *kaj-*, *gaj-* hangutánzó töből (vö. MNy. IV, 298).

Ennek a tönek még egy alakja él a Székelyföldön, az Erdővidéken: *gac* 'kis rög, göröngy, kövecs'. — „Háromszor leverjük a padon az agyagot, de akad benne *gac* vagy kövecs“ (Magyarhermány Háromszék m.). A szóvégi *-c* hangban a denominális *-c* képzőt ismerhetjük fel, amely sok székely szóban fordul elő. *Düherc* Háromszék m. 'nagytermetű, tenyeres-talpas lány'. *Göbe* \sim *göbec* 'patak meder fenekén lévő vízvájta mélyedés'. *Karéc* 'széle valaminek'. *Pirinc* 'parányi' (MNy. XXIV, 107–8). Tehát ezt az elég gyakori képzőt találjuk meg a *gac* 'rög, göröngy, kövecs' szóban is, melynek eredeti alakja *gajc* lehetett.

A *kaj-*, *gaj-* töre visszavezethetőleg a Székelyföldön három szó is él, melyek közül a *gaj* 'nagyobb rög, göröngy', a két kicsinyített alak pedig 'kis rög göröngyöcske' jelentésű.

Balassa Iván

Üver. Nemcsak a könyveknek, hanem a szavaknak is megvan a sorsuk. Az *üver* székely tájszó iránt például nagy érdeklődés mutatkozik mostanában. Jelentésével *Gombócz Zoltán* (MNy. XII, 3–4), *Szabó T. Attila* (MNy. XXXVIII, 367–8), újabban meg *Árvay József* foglalkozott (EM. 1943: 92–3.). Jelentésmagyarázatukban mindhárman más eredményre jutnak. Árvay szerint a helyes megállapítás végett további kutatásokra van szükség. Ez indít arra, hogy az *üver* szóra vonatkozó alábbi adatokra főlhívjam a figyelmet. Ezek az adatok nemcsak a jelentés tisztázásához járulhatnak hozzá, hanem a szó elterjedésének térképezéséhez is támasztéku szolgálhatnak.

Jakab Elek írja:¹ „A régi Marosszéken, Szent-Gericén a falu felett egy

¹ *Udvarhely vármegye története*. Írták: Jakab Elek és dr. Szédeczky Lajos. Budapest, 1901. 97.

haraszttal és cserjével gyéren benőtt, magas, kerek hegyet *Kisver*-nek vagy *Küsver*-nek mond a nép, egy dűlőt *Feketeüer*-nek vagy *Feketeüver*-nek. Csehérfalván, a régi Udvarhelyszék egyik községe határán, szintén van egy hely, minek neve: *Üver*, *üver*-oldala, legelő. A nép nem tudja jelentésüket.²

Tudakozódásaim szerint az *üver* szó ma is él mindkét faluban. Csehérfalván az *Üver* bokros hegy, amelyet a lefutó esővizek több helyen „földrakoltak”. Három részre tagolódik, amelyeknek a neve: *Üver-teteje*, *Üver-oldala*, *Üver-alja*. A hegy lábánál, *Üver-alján*, tavak vannak, a falu kenderáztató tavai.

A szó földrajzi adatainak bővítésére szolgálhatnak *Kelemen Lajos* diákori helynév-gyűjtésének következő följegyzései is: Nyárádszentlászlón van *Üver erdő teteje* helynév. Valószínűleg csak az *Üver* helynév változatait kell látnunk az ugyaninnen feljegyzett alábbi adatokban: „*Über*, csere, gyertyán stb. fás erdő. *Über-alja*, sz. (ántó) az erdő alatt.”²

Gyallay Domokos

Újabb adatok az 1711. év előtti egyleveles nyomtatványokhoz. Hazai nyomdatermékeink e fajtájából meglehetősen kevés példány maradt reánk, közülök pedig különösen ritka a vizsgai vitatkozások hirdeteményeinek, helyesebben mondva: a vitatkozások tételeinek nyomtatványa, az ú. n. thesis. Magam eddig mindössze csak két példányt ismertem.¹ Az alább közlendő levéltári adat további négy ilyenfajta nyomtatvány emlékét mentette meg, bárha közülök az egyik valószínűleg azonos a már ismert példányok elsejével.

Néhai gróf Kálnoki Ádám hagyatékának 1719. december—1720. január havában összeírt részletes leltara megőrizte az udvarház s a hozzátartozó templom leírását.² Ebből idézem: „az Templom Chorussából nyílik északra egy boltra fél szeres vas sarkos retesz és lakatos Ajtó.” Ebben a szobában azután majdnem csupán templomi felszerelési tárgyakat írtak össze. A miseruhák és a terítők között találtatott „egy Sárga atlasz nyomtatott Theologica Thésések mellyen az üdvezült Nehai Kálnoki Sámuel Ur(am) eo n(a)g(y)ságána)k neve van nyomtatva...” Majd így folytatják az összeírók: „Gyulafi uramnak dedicált Thésések tetszin matéria; Sárga Atlacra Mikes Uramnak eo N(a)g(y)s(ágána)k dedicált Thésések, más egy ezüst színre nyomtatot s' az Úrnak eo N(a)g(y)s(ágána)k dedicáltat Logicai Thésések.”

Tehát az első példány sárga atlaszra nyomtatott teológiai thesiseket tartalmazott; ezeket az ismeretlen vizsgáló diák Kálnoki Sámuelnek ajánlotta. — Ez a Kálnoki Sámuel pedig annak a Kálnoki Ádámnak édesapja, akinek javait ez összeírásban leltározták. Ő szerezte a család grófi rangját 1697-ben s mint erdélyi kancellár halt meg 1706-ban.³ Ebből az adatból tehát bizonyos, hogy e nyomtatványnak 1706 előtt kellett készülnie.

² Vö. Kelemen Lajos közlésével Erdély Népei (Az „Erdély” néprajzi melléklete) IV (1901), 29—30.

¹ Herepei János: *Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez.* EM. XLIV (1939), 280 kk. és kny. 11—12.

² A Székely Nemzeti Múzeumban levő Kálnoki-levéltár birtokösszeírásai között: *Inventarium seu nova Connumeratio Curiae Nobilitaris Orphanorum Illustrissimi quondam Comitis Domini Adami Kálnoki de Köröspatak in eadem Possessione Köröspatak Sedeqe Siculicak existentis ... Diebus Mensis Decembris Ao 1719 et Januarij A. 1720 ... Conscriptum.* 7. A.

³ Nagy Iván: *Magyarország családai.* VI, 50, 53.